

УДК 141.3(093)

Степанов В. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціально–політичних і
правових наук, Донбаський державний педагогічний
університет (Україна, Слов'янськ),
konepark2@gmail.com

Новиченко І.,

студентка, Донбаський державний
педагогічний університет (Україна, Слов'янськ),
konepark2@gmail.com

Соціологічна футурологія Ентоні Гіденса: дослід з соціально–філософської ревізії

Мета статті – здійснити критичну герменевтику футурологічного дискурсу Е. Гіденса, представленою текстом «Дев'ять тез щодо майбутнього соціології». Методи дослідження: метод критичної герменевтики, прийоми дискурс-аналітики, історико-філософська реконструкція. Постать Ентоні Гіденса належить до канону сучасної світової соціально–філософської думки, що зумовлює схильність до некритичної реценції концептів британського соціолога. На прикладі критичної герменевтики футурологічного дискурсу Е. Гіденса, представленою текстом «Дев'ять тез щодо майбутнього соціології» (1986), здійснено дослід з соціально–філософської ревізії історичної валідності концептів соціальної теорії в умовах прискорення цивілізаційного процесу.

Ключові слова: соціологічна футурологія, соціально–філософська ревізія, герменевтика, концепт, реценція.

Ентоні Гіденс – один з небагатьох сучасних соціологів, широко відомих за рамками професійного соціологічного співтовариства. Роботи Гіденса привертають увагу істориків, політологів, культурологів і філософів завдяки вмінню автора супроводжувати соціологічну аналітику нетривіальними узагальненнями, спрямованими до ширшої аудиторії читачів.

Гіденс – надзвичайно плідний автор, який освоїв різноманітні жанри інтелектуальної роботи від методологічного трактату до публіцистичних нотаток на злобу дня. «Дев'ять тез про майбутнє соціології» – есе, яке сміливо можна включати в антології сучасної соціологічної думки, оскільки тут Гіденс чітко промовляє своє бачення соціології взагалі, спираючись на узагальнення діапазону ключових тем, які визначають не стільки конкретно–специфічні проблеми соціології середини 80–х, а загальнонауковий резонанс соціального теоретизування.

В українському соціально–філософському та соціологічному дискурсах Е. Гіденс постає референтом сучасного світового контексту, живим класиком, що уособлює певну епоху в розвитку соціальної думки. У працях З. Дубняка [1], О. Колісника [2], Е. Михайлика [3], М. Соболевської [4], П. Коларжа [5] досліджені різноманітні складові наукової системи Е. Гіденса: від концептів структурації та рефлексивності до теорії глобалізації та модерну.

Проте завдання критичної герменевтики перехідного періоду в творчій еволюції Е. Гіденса, до якого і належить текст «Дев'ять тез», залишилося без достатньої уваги українських та зарубіжних дослідників.

Мета статті – здійснити критичну герменевтику футурологічного дискурсу Е. Гіденса, представленою текстом «Дев'ять тез щодо майбутнього соціології».

Інтерпретація цього есе потребує певних методологічних рішень, пов'язаних саме з публіцистичною орієнтацією тексту. Важливо поставити

до цього тексту правильне питання, щоб він розіграв свої неявні сюжети, виявив свої імпліцитні конотації і смисли. Таке специфічне питання має бути вироблений в загальних смислових координатах, зазначених в самому тексті Гіденса.

Тому дуже важливо прояснити суть самого питання, винесеного в заголовок нашого дослідження: «Чи виправдалися прогнози Гіденса про майбутнє соціології?» Потреба в уточненні цього питання викликана онтологічними факторами – за ці 30 років відбулося кілька суттєвих зрушень, якщо не розривів, які кардинальним чином вплинули як на «предмет» соціології, на саму матерію суспільного буття, так і на уявлення про історичну репрезентації цього процесу. У зв'язку з цим умову концептуального релятивізму в діахронічному вимірі вже не можна зняти в рамках єдиної системи понять. Реагуючи на ці історичні умови, вся гуманітаристика переорієнтується відразу в декількох напрямках: з позитивістської моделі «функціонального натуралізму» до моделей математичної аксіоматики, з логоцентристської потреби в єдиній теоретичній парадигмі до діалогових міждисциплінарних практик, з концепцій репрезентації до концепцій інклюзивної втручання і перетворення.

Ми опиняємося перед непростим вибором герменевтичної стратегії. З одного боку цей текст не можна читати «наївно», ігноруючи те майбутнє соціології, яке вже встигло стати її минулим за ці 30 років. З іншого боку, в рамках есе неможливо реалізувати завдання скрупульозного прочитання цього тексту в конкретному контексті особливого сюжету: мікроаналіз еволюції мислення самого Гіденса, криза соціології в середині 80–х і т.д. Тут нам доведеться знаходити свій власний «третій шлях» в герменевтиці цих дев'яти тез. Ми спробуємо відобразити кожну тезу в оптиці двох перспектив: сучасного стану соціальної теорії та сучасного стану суспільства.

Перша теза говорить: «Соціологія поступово втратить соціально–теоретичний присмак минулого століття» [7].

Цю тезу спрямовано проти пережитків класичної соціальної теорії, якими, на думку Гіденса, були на той момент економічний детермінізм (марксизм) і функціональний натуралізм (позитивізм).

І для нашого суспільства в цілому, і для професійного співтовариства соціологічна проблема подолання радянської наукової ідеології, яку не можна однозначно прирівнювати до марксизму, до сих пір не знайшла свого зрілого і продуктивного рішення. Головна перевага класичної парадигми, як на рівні теорії, так і на рівні ідеології – пропозиція єдиного рішення багатьох проблем, відтворюється в сучасному дискурсі.

Друга теза: «Виникне теоретичний синтез, який знову додасть зв'язності соціологічним дискусіям» [4].

Ця теза створює деяку напругу контрадикторності з першою, оскільки формула «нового синтезу» як раз вписується в логіку згаданого вище «єдиного рішення» – над–теорії, здатної зняти протиріччя між протиборчими концепціями.

Потрібно визнати, що відбувся не один новий синтез, а відкрилася можливість безлічі методологічних синтезів на перетині багатьох дисциплін. А суто соціологічний синтез – чистий і абсолютний – був

досягнутий у розвитку соціології знання, яка стала однією з найдинамічніших галузей соціології останніх років. Цьому сприяв і Гіденс, загострюючи увагу на дослідженнях Модерну і рефлексивної суб'єктивності. А його модель «подвійної герменевтики», позначена як раз в цій тезі, є хрестоматійною схемою критичної думки як такої: «Соціологія не є (і не може бути) сукупністю досліджень і теорій, які створюються і існують ізольовано від свого предмета – соціальної поведінки людей. У природознавстві присутня тільки одна герменевтика. Вчені розробляють теорії щодо даного світу незалежно від того, в якій мірі технічне втілення їх теорій дозволяє змінювати цей світ і контролювати його. Соціальні науки оперують в межах подвійної герменевтики, яка передбачає двосторонні зв'язки з досліджуваними діями і інститутами. Точність опису соціальних процесів соціологом–спостерігачем залежить від непрофесійних концепцій і понять. У той же час агенти постійно асимілюють в своїй поведінці теорії і поняття соціальної науки, тим самим потенційно змінюючи його характер» [7].

Певний утопізм сподівань на новий синтез пов'язаний з прагматикою самого тексту, горизонт якої сам автор позначив як «бажані зміни в соціології».

Третя теза: «Головний об'єкт соціологічного аналізу буде істотно переосмислений».

Ця теза вказує на прозорливість автора, який добре відчував контекст світового розвитку в той час і вірно передбачив ключові зміни в осмисленні суті суспільного буття.

Особливо важливими для нашого суспільства, яке так важко засвоює основи державного будівництва, є вказівки Гіденса щодо соціологічного підходу в дослідженні національної держави: «Соціологи, без сумніву, повинні серйозно поставитися до геополітичних чинників, які впливають на питання, що цікавлять їх типи соціальної організації і соціальних змін. Ми повинні будемо в більшій мірі, ніж раніше, зосередити свої зусилля на теоретичному осмисленні національних держав і системи національних держав. Нам, крім того, треба буде звернути більш пильну увагу на процес внутрішньої регіоналізації навіть самих несуперечливих з сучасними держав, а також взаємозв'язку цього процесу з тими формами соціальної організації і соціальних зв'язків, які виходять за національно–державні рамки» [7].

Четверта теза: «Соціологія буде приділяти більшу увагу вивченню світової системи, ніж досі».

Ця теза ніби передбачить той тріумф глобалізації, який позначився розпадом СРСР і розвитком Інтернету. І потрібно з гіркотою визнати, що ні наукове співтовариство, ні тим більше політична еліта в Україні так і не поставилася до феномену глобалізації відповідально, з пильним і об'єктивним підходом, який би відповідав наступній установці Гіденса: «Стверджуючи, що соціологи повинні будуть все більше і більше займатися світовою системою, я не хочу сказати, що соціологія охопить всю сферу вивчення міжнародних відносин. Повинні бути обумовлені певні академічні області, якими займаються пов'язані одна з одною соціальні науки, що утворюють у своїй сукупності єдиний корпус соціального знання. Для соціологів було б цілком природно зосередити найпильнішу увагу на ключових аспектах того процесу, за допомогою якого включення окремих товариств або типів

товариств до світової системи впливає на траєкторії їх розвитку. В майбутньому соціологам стане все складніше ігнорувати цей вплив як в теоретичній, так і в емпіричній роботі» [7].

П'ята теза: «Колишні міждисциплінарні кордони в соціальних науках поступово втратять колишню чіткість».

І ця теза повністю реалізувалася в нещодавній інтелектуальній історії. Гіперспеціалізація і поділ наукової праці давно перестали бути основною рушійною силою наукового прогресу. Тільки гнучкі і рухливі колективи доводять свою дійсну ефективність. І якщо в науці наслідки домінування старої бюрократичної машинерії і критична деградація символічного капіталу науки ще хоч якось амортизуються, то у сфері освіти ці ж процеси призводять до набагато більш сумних наслідків, за які будуть розраховуватися наступні покоління. Українська система освіти виявилася настільки відсталою, що навіть такий діагноз Гіденса звучить стосовно до наших реалій як пом'якшена констатація: «Дисциплінарні бар'єри, встановлені одного разу, сприяли виникненню жорстких структур навчання, вплив яких на інтелектуальну соціалізацію, мабуть, настільки великий, що фахівці, виховані кожен у своїй розумовій традиції, насилу спілкуються один з одним. Тому не слід недооцінювати труднощі, пов'язані з подоланням дисциплінарних відмінностей або зміною існуючої професійної організації соціальних наук. Разом з тим згадані вище соціальні та інтелектуальні зрушення спричиняють за собою серйозні зміни в стосунках між соціальними науками, що, значною мірою, виявляться розвитком вже існуючих тенденцій» [7].

Шоста теза: «Соціологія знову зацікавиться великомасштабними довготривалими процесами соціальної трансформації».

Ця теза виявилася конкретно–історичною, оскільки надзвичайне прискорення історичного часу за останні тридцять років, навпаки, призвело до зменшення масштабу окремих досліджень.

Хоча сам Гіденс якраз чітко дотримувався зазначеного в цій тезі курсу і присвятив свої дослідження Модерну: «Якщо сьогодні ми не будемо шукати посиленням відповіді на питання про те, як нам найкраще визначити Модерність, які її витoki, у чому полягають головні зміни, що впливають на сучасні траєкторії розвитку світової історії, і т.п., то соціологія швидко втратить значну частину своєї інтелектуальної загостреності. Сказане ні в якому разі не означає сумнівів в доцільності подальшого вивчення маси менш значних проблем. Але дослідження такого роду не можуть автоматично перетворитися в конгломерат даних, які є значущими для осмислення більших питань. Якщо ідея побудови теорії є неспроможною, навряд чи можна очікувати, що ми зуміємо піднятися на зростаючу піраміду узагальнень середнього рівня в надії нарешті реалізувати свої більш честолюбні устремління» [7].

Сьома теза: «Участь соціології у формуванні практичної соціальної політики та проведенні реформ стане більш активним».

Ця теза теж є специфічно «Гіденсівською», оскільки характерною рисою його трактування соціальної теорії є загостреність на практичності теоретичних побудов. Незважаючи на сферу суспільних технологій

всіх мастей від соціальних мереж до медійних кампаній і маркетингових схем, наукова соціологія дотримується «діалогічного моделі», на яку вказав Гіденс: «Діалогічна модель вводить уявлення про те, що найбільш ефективна форма зв'язку між соціальним дослідженням і практичною політикою виробляється в процесі розширення комунікації між вченими, політиками і тими, кого зачіпають обговорювані питання. Ця модель перевертає традиційне уявлення, згідно з якою обрані політичні цілі повинні визначати характер проведених досліджень. Тепер же пріоритет, мабуть, буде належати соціальним дослідженням, які випереджають вироблення політичних цілей, причому визнається взаємний вплив обох процесів. У швидко мінливому світі безперервна дослідницька робота допомагає виявити ті пласти соціального життя, де концентруються найбільш складні практичні проблеми, і одночасно пропонує наукові структурні рамки для пошуку їх рішень» [7]. На жаль, інша сторона цієї моделі – політична еліта – не виявляє ознак зацікавленості в опорі на наукову аналітику.

Восьма теза: «Соціальні рухи будуть як і раніше грати першорядну роль в якості стимулу соціологічної уяви».

Ця теза теж звучить в дещо утопічній тональності. Якщо тільки ми не уявимо собі, що всі ці 30 років сам феномен соціального руху трансформувався в таку абстрактну і не дуже «векторну» форму як флеш-моби, окюпай-руху, вуличні протести і т.д. А з іншого боку, повернення релігійного фундаменталізму і кризи ліберальних суспільств нібито передчували Гіденс: «Соціальні рухи – це спосіб вираження концентрованого конфлікту, і, як абсолютно очевидно для всіх, традиційні місця дислокації конфліктів не зникли. Навіть самим зятим прихильникам марксизму стало ясно, що робітничий рух не буде грати тієї загальноісторичної ролі, яку приписував йому Маркс. Але при цьому не можна заперечувати, що робітничий рух значно змінив колишні типи капіталістичного розвитку, і що виробничий конфлікт, цілком ймовірно, носить в індустріально розвинених країнах більш-менш хронічний характер. Всупереч думці деяких дослідників, я не переконаний, що на зміну робітничому рухові як певному типу структурованих методів боротьби поступово приходять нові форми соціальних рухів. Більш того, ті їх типи, які начебто вважаються традиційними, можуть зацікавити соціологічну думку. Прикладом може послужити факт ісламської революції, який виявився абсолютно несподіваним для нашої дисципліни, де домінує ідея секуляризації» [7].

І нарешті, дев'ята теза: «Соціологія як і раніше залишиться предметом дискусій».

Ця теза явно націлена на постмодерністську риторичу «кінця» і «смерті». І тут Гіденс проявляє свої кращі якості вченого веберівського типу, відданого ключовим принципам наукової раціональності, для якої життя науки визначається не красою або привабливістю, або ефектністю теорії, а наявністю предмета, який і живить його мислення, і є єдиною підставою для пізнання.

Висновки. Здійснений дослід з критичної герменевтики дискурсу «Дев'яти тез» переконує, що це невелике есе Ентоні Гіденс є хрестоматійним зразком сучасної соціологічної футурології, яка у відповідь

на виклики пришвидшення глобалізаційних процесів прагне перенести засновки історизму з минулого на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Дубняк З. Модерна радикалізація історії як процесу навчання / З. Дубняк // Філософія освіти. – 2016. – №2 (19). – С.15–26.
2. Колісник О. Рефлексивна модернізація: до проблеми її інтерпретації / О. Колісник // Грані. – 2015. – №2 (118). – С.68–72.
3. Михайлик Е. Интегральная теория Э. Гидденса как синтез объективистской и субъективистской парадигм в социологии / Е. Михайлик // Социально-теоретические исследования. – Минск, 2009. – №1/2. – С.18–22.
4. Соболевська М. Суперечливість Модерну та рефлексивність сучасного суспільства в постструктуралістській теорії Е. Гіденса / М. Соболевська // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2013. – №4 (21). – С.6–13.
5. Kolarz P. Giddens and politics beyond the third way: utopian realism in the late Modern age / Peter Kolarz. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016. – 225 p.
6. Giddens A. Essential concepts in sociology / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity Press, 2014. – 446 p.
7. Giddens A. Nine theses on the future of sociology / Anthony Giddens // Giddens A. Social theory and Modern sociology. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – P.22–51.

References

1. Dubnjak Z. Moderna radykalizacija istorii' jak procesu navchannja / Z. Dubnjak // Filosofija osvity. – 2016. – №2 (19). – S.15–26.
2. Kolisnyk O. Refleksywna modernizacija: do problemy i'i' interpretacii' / O. Kolisnyk // Grani. – 2015. – №2 (118). – S.68–72.
3. Mihajlik E. Integral'naja teorija Je. Giddensa kak sintez ob#ektivistskoj i sub#ektivistskoj paradigm v sociologii / E. Mihajlik // Social'no-teoreticheskie issledovanija. – Minsk, 2009. – №1/2. – S.18–22.
4. Sobolevs'ka M. Superechlyvist' Modernu ta refleksywnist' suchasnogo suspil'stva v poststrukturalists'kij teorii' E. Gidensa / M. Sobolevs'ka // Aktual'ni problemy sociologii', psihologii', pedagogiky. – 2013. – №4 (21). – S.6–13.
5. Kolarz P. Giddens and politics beyond the third way: utopian realism in the late Modern age / Peter Kolarz. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016. – 225 p.
6. Giddens A. Essential concepts in sociology / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity Press, 2014. – 446 p.
7. Giddens A. Nine theses on the future of sociology / Anthony Giddens // Giddens A. Social theory and Modern sociology. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – P.22–51.

Stepanov V. V., PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy, Socio-political and Legal Sciences Department, Donbas State Pedagogical University (Ukraine, Sloviansk), konepark2@gmail.com

Novychenko I., student of Donbas State Pedagogical University (Ukraine, Sloviansk), konepark2@gmail.com

Sociological futurology of Anthony Giddens: a social and philosophical revision

The purpose of the article is to carry out the critical hermeneutics of the futuristic discourse of E. Giddens, presented by the text Nine Theses on the Future of Sociology. Methods of research: the method of critical hermeneutics, methods of discourse-analytcs, historical and philosophical reconstruction. Anthony Giddens belongs to the canon of contemporary socio-philosophical thought, which predisposes the uncritical acceptance of the concepts of the British sociologist. On the example of the critical hermeneutics of the futuristic discourse of A. Giddens, presented by the text Nine Theses on the Future of Sociology (1986), there was carried out a socio-philosophical revision of the historical validity of the concepts of social theory in an accelerated civilization process.

Keywords: sociological futurology, socio-philosophical revision, hermeneutics, concept, reception.

* * *